

В.В. Кривошей, д-р екон. наук, доц.

О.М. Іванюта, викл.

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ ЯК ОСНОВНА СКЛАДОВА ТРУДОВОГО КАПІТАЛУ

Розглянуто особливості формування показника інтелектуального капіталу, як складової людського капіталу.

Рассмотрены особенности формирования показателя интеллектуального капитала как составляющей человеческого капитала.

Describes the features of the intellectual capital formation rate as a component of human capital.

Постановка проблеми у загальному вигляді. В економічній науці сформовано самостійні школи трудових відносин, які не мають певної хронологічної межі. У дисертації їх поєднано у дві базові доктрини – ефективного управління трудовим капіталом та його розвитку. У першій доктрині досліджено положення школи наукового управління, класичної школи управління, школи ідеальної бюрократичної організації. Суть доктрини розвитку трудового капіталу викладено положеннями шкіл людських відносин, соціальних систем, управління людськими ресурсами, управління людським капіталом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останніми роками теоретичні та практичні аспекти особливостей розвитку та управління людським капіталом знайшли відображення в наукових працях Л.В. Балабанової, Д.П. Богині, Н.П. Борецької, М.Д. Виноградського, Н.М. Власової, О.Е. Германової, О.М. Головінової, В.М. Гриньової, О.А. Гришнова, В.А. Гросул, А.В. Каліни, М.М. Кіма, А.М. Колота, Е.М. Лібанової, Л.А. Лугай, Г.В. Назарової, Н.О. Павловської, А.А. Садєкова, А.С. Семенова, Г.Г. Староченко, О.В. Штельмашенко, І.Б. Швеца, А.Ф. Шевченка, О.О. Шубіна та ін. Разом із тим, проблема визначення чинників ефективності, розробки механізмів, методів та методології ефективного управління інтелектуальним капіталом як складовою людського є недостатньо дослідженою.

Мета та завдання статті. Сукупність зазначених проблем зумовлюють необхідність створення цілісної теоретико-методологічної системи дослідження інтелектуального капіталу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Класифікація видів людського капіталу можлива на різних підставах і в різних цілях, що і представлено в літературі з цієї проблематики. Практично всі дослідники визнають реальність і вирішальну роль інтелектуального капіталу. Дійсно, інтелектуальні продукти можуть фіксуватися на матеріальних носіях (книги, звіти, дискети, файли баз даних), оформлятися як інтелектуальна власність і включатися в господарські операції у формі капітальних вкладень, продажу ліцензій, купівлі-продажу, обліку як нематеріального активу. Дослідження інтелектуального капіталу є найґрунтовнішими й доведені до методик його ефективного використання. Це дозволяє використовувати результати наукового аналізу інтелектуального капіталу для вивчення інших видів людського капіталу.

Західні дослідники зазвичай розподіляють людський капітал за видами інвестицій у нього. Шульц Г. вказує, що здібності людини «...розвиваються за допомогою певних видів діяльності, які мають атрибути інвестицій» [1]. До таких видів інвестиційної діяльності він відносить шкільну освіту, навчання на робочому місці, зміцнення здоров'я, зростаючий запас інформації щодо економіки. Усі ці види діяльності спрямовано на формування певних груп людських здібностей, які можуть отримувати капітальну оцінку і застосовуватися як людський капітал.

Багато вчених підкреслюють важливе значення у формуванні та набутті здібностей людини такого ресурсу як людський час. «Запас людського часу є настільки ж базовим, – пише Л. Туроу, – як і запас ресурсів. Це головний актив людського капіталу, який дозволяє індивідууму купувати інші активи людського капіталу» [2]. Значення запасу життєвого часу усвідомлюється у похилому віці або у стресових, надзвичайних ситуаціях, коли людині потрібно мобілізувати всі внутрішні сили.

Критський М. М. виділяє три основних види людського капіталу: «виробничий (Т), споживчий (Р) та інтелектуальний (S)». Відтворювальний підхід до класифікації людського капіталу є важливим для оцінки величини й інтенсивності використання людського капіталу в конкретних галузях діяльності [3].

Наш підхід до виділення видів людського капіталу засновано на розмежуванні груп здібностей, необхідних для активної життєдіяльності людини. Призначення класифікації полягає в обґрунтуванні цільових програм освіти як основного способу формування і нагромадження людського капіталу.

Інтелектуальна, творча діяльність є результатом людського розуму, винахідливості, кмітливості. Продукт інтелектуальної діяльності запатентовується і закріплюється авторським правом як виняткова власність автора, якому належить право визначення напрямків і форм її економічного використання. Об'єкти інтелектуальної власності залучаються в господарський оборот як нематеріальні активи підприємств і збільшують доходи фірми та власників цих активів.

Про зростання ролі творчої складової у виробництві свідчить зростання частки фахівців у галузях і на підприємствах. На початку XXI ст. в галузях господарства працювало майже 11 млн фахівців з вищою освітою, 10,3 млн фахівців середнього рівня кваліфікації [4]. Якщо до них додати службовців і працівників у сфері індивідуальних послуг, то чисельність працівників переважно розумової праці зрівняється з кількістю робітників.

Зростання внеску інтелектуального капіталу забезпечується збереженням значного числа дослідників, зайнятих науковими розробками, хоча їх кількість і знизилася майже в 2 рази відносно 1992 року. На початку XXI ст. в науці було задіяно 88,5 тис. осіб, із них 42,2 тис. дослідників [4]. Слід зазначити, що 66% наукових співробітників працюють в підприємницькому секторі, що свідчить про посилення прикладної спрямованості науки.

При всій виправданості критики недоліків у науці, слід відзначити збереження потягу до творчої діяльності. За останніх 10 років кількість аспірантів зросла в 2,5 рази [5].

Інтелектуальний капітал як вид людського капіталу набув своєї актуальності нещодавно. У сучасному світі саме люди, що володіють великим обсягом знань та інформації, посідають найвигідніші місця в житті. Матеріальне виробництво виходить на другий план, поступаючись місцем сфері послуг, що постійно розвивається. Інвестиції в інтелектуальний капітал набувають усе більшого поширення через високу ефективність. Талановиті висококваліфіковані науковці, отримують високі доходи від інтелектуальної власності. Ця сфера в даний час розвивається швидкими темпами і є досить перспективною й високоприбутковою галуззю економічної діяльності.

Поняття інтелектуального капіталу та пов'язане з ним поняття інтелектуальної власності невіддільні від нової економіки. Це компоненти, які найкраще характеризують нову економіку.

Визначення інтелектуального капіталу має досить загальний характер і зазвичай має на увазі суму тих знань усіх працівників

компанії, яка забезпечує її конкурентоспроможність. Отримання різного роду технологічних та організаційних переваг над конкурентами є основною функцією інтелектуального капіталу. Це визначення є дещо умовним, оскільки не пов'язане з такими категоріями вартості капіталу, як ціна, рента та ін. Слід зазначити, що зв'язок понять «інтелектуальний продукт» та «інтелектуальний капітал» має економічний сенс тільки в умовах ринкового ціноутворення. В умовах директивного управління цінами інтелектуальний продукт не має вартості, адекватної його внеску в економіку, і говорити про його капіталізацію, як показали результати технологічного розвитку директивної економіки, не доводиться.

Інтелектуальний капітал зростає не завдяки складанню трьох його складових (людського, структурного та споживчого), він розвивається на основі їх взаємодії та синергетичних ефектів.

Інтелектуальний капітал спеціаліста фірми поділяється на дві частини: 1) втілені в людях і використовувані в бізнесі знання; 2) об'єкти інтелектуальної власності або авторських прав.

Щоб мати ринкову перевагу, компанія повинна володіти банком знань. Вартість знань інтелектуального підприємства може перевищувати вартість фінансового капіталу, а прихильники інформаційної економіки стверджують, що вона не тільки може, але й мусить перевищувати цю вартість. База знань компанії включає результати її власних досліджень і розробок; нагромадженні досвід, знання та навички співробітників; різні технічні вимоги, умови, стандарти, керівні матеріали тощо; специфічні особливості сформованих зв'язків із клієнтами (замовниками) і суміжниками; кон'юнктуру сегмента ринку, на якому працює компанія; оцінку макроекономічної ситуації в країні та на світових ринках; дані про можливості конкурентів тощо. Сюди ж слід віднести технічні засоби зберігання та пошуку необхідної інформації, її адаптації для розв'язання поточних завдань компанії.

Тобін Д., лауреат Нобелівської премії з економіки, запропонував надійний показник інтелектуальності компанії [4]. Так званий «коефіцієнт Тобіна» q – відношення ринкової вартості об'єкта до вартості його заміни: якщо $q < 1$, то об'єкт коштує дешевше, ніж його заміна, компанії немає сенсу інвестувати в аналогічний об'єкт. І навпаки, вигідніше купити новий об'єкт, якщо його придбання обійдеться компанії дешевше. Існує закономірність: високе значення коефіцієнта q і значна величина ІК відображають цінність вкладень у технологію і людський капітал. Коефіцієнт q , крім іншого, може характеризувати ступінь еквівалентності товарного обміну компанії,

ступінь його вигідності для компанії. Наприклад, при $q = 2$ (ринкова вартість компанії вдвічі дорожча вартості її гіпотетичної заміни) компанія отримує з цього виду власності велику (вище середньої в цьому виді діяльності) вигоду і не відчуває на собі дію закону відбуваються повернень. У цьому значенні q є показником монопольної ренти, тобто здатності компанії одержувати вищий прибуток завдяки тому, що в неї є якість переваги, яких немає в інших. Це і є відчутним проявом інтелектуального капіталу компанії. Володіючи приблизно однаковими з конкурентами матеріальними ресурсами (фондами), ви заробляєте набагато більше, що свідчить про певні переваги ваших співробітників, організації роботи, відносин із клієнтською мережею тощо. Коефіцієнт q можна розрахувати як для компанії в цілому, так і окремих її об'єктів власності – транспортних засобів, виробничих або лабораторних приміщень тощо. Використання коефіцієнта q замість ІК нейтралізує похибки, пов'язані з різними системами визначення зносу основних фондів, а також із дією деяких макроекономічних чинників, таких, наприклад, як відсоткові ставки.

Використання інтелектуального капіталу у виробництві пов'язане одночасно з перенесенням вартості та її створенням, із приростом через споживання інтелектуальних ресурсів живої праці. Стосовно інтелектуального капіталу відсутнє поняття фізичного зносу, як це має місце для матеріальних елементів капіталу. Тут виразно проявляються різні форми морального зносу, пов'язані зі старінням і частковою втратою потенціалу знань. Але в межах даного циклу виробництва інтелектуальні ресурси практично не зношуються і не зменшуються в процесі використання, більше того, сам процес їх використання за певних умов може супроводжуватися їх збільшенням і розвитком.

Не можна не погодитися із С.М. Клімовим, що стосовно процесів, які так чи інакше пов'язані з виробництвом і застосуванням знань, особливо в інноваційному бізнесі, слід говорити про нелінійні, динамічні моделі. Особливістю такої моделі є наявність, разом із поступальним рухом системи трьох, внутрішньосистемних циклів руху знань.

Перший цикл пов'язаний із формуванням інтелектуальних ресурсів та інтелектуального капіталу. У процесі формування використовуються вже наявні інтелектуальні ресурси та інтелектуальний капітал. Отже, чим більші за обсягом і якісніші за складом інтелектуальні ресурси і капітал, тим ефективніший процес їх формування.

Другий цикл пов'язаний із використанням інтелектуальних ресурсів та інтелектуального капіталу. У процесі їх використання не лише застосовується вже наявні знання, уміння, досвід, а й формуються нові, тобто відбувається те, що називається процесом самозростання знань.

Третій цикл – це реструктуризація інтелектуального капіталу та інтелектуальних ресурсів. Це, по суті, їх внутрішній рух, перехід з однієї форми в іншу. Цей цикл важко простежити в ізольованому, чистому вигляді. Він проявляється в процесі виникнення нових форм знань у відповідь на вимоги життя.

Під час аналізу циклічності розвитку інтелектуального капіталу необхідно розрізняти динаміку інтелектуальних ресурсів та інтелектуального капіталу. У першому випадку мова йде про збільшення або зменшення обсягу реальних знань, якими володіє організація. У другому – розглядається рух вартості інтелектуальних ресурсів, а саме: формування, еволюція, перенесення вартості на вироблені товари й послуги.

Інтелектуальний капітал може втілюватись у різноманітних формах. Він може передаватися разом із товарами та послугами, в яких утілений. Використовувані в процесі виробництва напівфабрикати та обладнання містять матеріалізоване знання. Інтелектуальний капітал міситься також у пов'язаних із виробництвом технологічних, управлінських і маркетингових процесах. Він може набувати форми фізичного руху робочої сили, через наймання і звільнення персоналу, його переміщення, а також проявляться у таких процесах, як консультування, проведення експертиз тощо. Інтелектуальний капітал також втілюється в інтелектуальних продуктах.

Висновки. Таким чином, можна зробити висновок, що всі види людського капіталу під час формування та відтворення проходять певні стадії циклічного розвитку. Використовуючи циклічний підхід до управління людським капіталом, можна підвищити ефективність його використання окремо на підприємстві та в межах усієї держави.

Список літератури

1. Кривошей В. В. Трудовий капітал ресторанного господарства: теорія та методологія : монографія / В. В. Кривошей. – Х. : ФОРТ, 2010. – 272 с.

2. Кривошей В. В. Економічний механізм підвищення продуктивності праці в підприємствах ресторанного господарства : монографія / В. В. Кривошей, В. І. Оспішев. – Х. : ХДУХТ, 2009. – 255 с.

3. Добрынин А. Н. Человеческий капитал в транзитивной экономике: формирование, оценка, эффективность использования / А. Н. Добрынин, С. А. Дятлов. – М. : Наука, 1999.

4. Тоффлер Э. Третья волна / Э. Тоффлер, Х. Тоффлер. – Новосибирск : Сибирская молодежная инициатива, 1996.

5. Becker G. S. Investment in Human Capital: A Theoretical Analysis / G. S. Becker // The Journal of Political Economy. – 1962. – № 70. – P. 9–49.

Отримано 30.03.2012. ХДУХТ, Харків.
© В.В. Кривошей, О.М. Іванюта, 2012

УДК 330.341.1(4/9)+(477)

О.В. Шкурупій, д-р екон. наук (ВНЗ Укоопспілки «ПУЕТ», Полтава)
Н.Г. Базавлук (ВНЗ Укоопспілки «ПУЕТ», Полтава)

ІННОВАТИЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ: СВІТОВИЙ ДОСВІД ТА УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Розглянуто сутність та ознаки інтелектуалізації економіки. Проаналізовано основні показники, що характеризують рівень інновацізації країни. Досліджено особливості інноваційного розвитку провідних країн світу.

Рассмотрены суть и признаки интеллектуализации экономики. Проанализированы основные показатели, которые характеризуют уровень инноватизации экономики. Исследованы особенности инновационного развития передовых стран мира.

The essence and indicators of intellectualization of economy are considered. The basic parameters that characterize the level of innovatization of economy are analyzed. The features of the innovative development of the advanced countries are investigated.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Наука, технологія та інновації (НТІ) є важливими джерелами стійкого та міцного відновлення економіки після фінансової кризи, а в довгостроковій перспективі – також джерелами її економічного зростання. НТІ можуть відкрити нові шляхи вирішення багатьох глобальних проблем, зокрема, таких, як забезпечення прогресивного розвитку суспільства, перехід людства на новий більш високий цивілізаційний рівень розвитку, зміна способу життя. Для виконання цих завдань країнам необхідно забезпечити продуктивні інвестиції в знання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження інтелектуалізації та інновацізації національної економіки, а також суміжні теми знайшли своє відображення в таких працях відомих